

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МІЖНАРОДНИЙ ФОНД ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ЦЕНТР ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ІВАНА ФРАНКА

Альманах

Франкіана

Матеріали Науково-практичної конференції
«Іван Франко у ХХІ ст.: виклики та перспективи»,
присвячена 165-тій річниці від дня народження Івана Франка
та 105-ти річчю зі дня його смерті

Київ, 25 травня 2021 року

Роман Андрійович Офіцинський
д. іст. н., професор кафедри
суспільно-гуманітарної та етико-естетичної освіти,
Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти
(м. Ужгород, Україна)
e-mail: ofitsynsky@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5050-5902>

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ФРАНКА

Анотація. Мовиться про політичні погляди Івана Франка, його арешти, участь у партіях і виборах. Він вважав, що національне і соціальне визволення можливе за високого рівня національної свідомості, а українській нації бажав гідного місця серед народів світу.

Ключові слова: вибори, держава, партія.

Abstract. It talks about Ivan Franko's political views, his arrests, participation in parties and elections. He believed that national and social liberation was possible with a high level of national consciousness, and wished the Ukrainian nation a worthy place among the peoples of the world.

Keywords: elections, state, party.

В основі статті частина однойменної відкритої лекції для студентів Київського національного університету ім. Т. Шевченка – 2-го курсу спеціальності “Публічне управління та адміністрування” філософського факультету. Її ініціював Центр вивчення творчої спадщини Івана Франка, а відбулася вона 17 вересня 2020 р. в аудиторії ім. М. Максимовича Червоного корпусу. Відеозапис у вільному доступі [1].

Погляньмо на І. Франка через призму політичної діяльності, через його прагнення в сфері управління державою та суспільством: як світоглядні (ідеї, погляди, цінності), так і практичні – участь у партіях, виборах тощо.

Арешти і світогляд

Відомо про чотири етапи його світоглядної еволюції: консервативний (1871-1876), драгоманівський (1876-1895), самостійний (1896-1907), кризовий (1908-1916). Тому кажуть про "чотири різних Франка" [3, с. 11].

"Перший Франко" перебував під впливом класицизму, романтизму, традиційної греко-католицької релігійності, русофільського консерватизму, фольклорного і літературного українофільства.

У "другого Франка" політичними орієнтирами стають громадівство Драгоманова, науковий соціалізм Маркса, Енгельса, Ласалю. За політичну діяльність його чотири рази ув'язнювали австрійські правоохоронці. У в'язниці він провів загалом 14 місяців. Неповні дев'ять місяців випали першого разу (Львів, колишній монастир кармелітів, 12 червня 1877 – 5 березня 1878 р.), понад три – другого (Коломия, тюрма окружного суду, 4 березня – 13 червня 1880 р.), понад два – третього (Львів, "Бригідки", 16 серпня – 20 жовтня 1889 р.). Востаннє – 24 години 18-19 березня 1893 р. у Львові за видання соціалістичної брошури [4, с. 44-45].

На філософському факультеті Львівського університету він вивчав класичну філологію від осені 1875 р. По завершенні фактично другого курсу його арештували в червні 1877 р. з обвинуваченням у поширюванні соціалістичної пропаганди і належності до таємного товариства. Речовим доказом послужив перехоплений лист М. Драгоманова. Адресант запропонував Франкові наукову поїздку на Закарпаття. Після тривалого слідства його засудили на шість тижнів ув'язнення і випустили на волю в березні 1878 р. Судимість позбавила Франка стипендії, яку отримував. Продовжив університетські студії власним коштом, заробляючи літературними працями українською і польською мовами.

Завершити навчання – останній семестр – у Львівському університеті завадив арешт у березні-червні 1880 р. У с. Яблунів його арештували з попереднім тримісячним ув'язненням у найближчому повітовому місті Коломия за підозрою у підбуренні місцевих селян проти «законного порядку». Франка звільнили, бо з'ясували, що з обвинуваченими особами не мав нічого спільного.

Підставою третього арешту – за підозрою в державній зраді (шпиунстві) – в серпні-жовтні 1889 р. послужили контакти з гостями з Києва. Франка звільнили без обвинувачення.

Востаннє його арештували у віці 36 років за поширення забороненої брошури Ф. Енгельса «Соціалізм утопічний і науковий». Відбув 24-годинне ув'язнення 18-19 березня 1893 р. Якраз він здобував науковий ступінь доктора філософії у Віденському університеті з класичної філології за спеціальністю «Славістика». 1 липня 1893 р. йому офіційно присудили цей ступінь [4, с. 37-40].

Докторат Франкові був іміджево потрібний і для політичних цілей. Він бажав як лідер Русько-української радикальної партії виставити свою кандидатуру на посла (депутата) до Віденського парламенту і Галицького сейму. Проте конвертувати докторат у політичну й науково-педагогічну посади не зміг.

"Третій Франко" – ревізіоніст, наставляв не захоплюватися поширеними доктринами (лібералізм, народництво, соціал-демократія), а виходити з національних інтересів. І відкинув теорії комуністичної держави, громадівського соціалізму, анархізму. Натомість утверджувався у національному державотворенні.

"Четвертий Франко" змагався з недугою. Зберігаючи тверезий глузд, він шукав раціоналістичних пояснень ірраціональних явищ психіки. Його вразила важка психофізіологічна недуга – хвороба Рейтера (ревматоїдний артрит) [4, с. 67].

Членство в політичних партіях

Іван Франко належить до засновників першої в Україні політичної партії – Радикальної, котру очолював і від котрої балотувався до австрійського парламенту. Його активна партійно-політична діяльність розпочалася серед радикалів у жовтні 1890-го і продовжилася в грудні 1899 р. переходом до національних демократів.

Створення Русько-української радикальної партії ініціювали 20-22-літні студенти: В'ячеслав Будзиновський, Володимир Охримович, Євген Левицький, Юліян Бачинський. Дещо старшими були Іван Франко і Михайло Павлик – відповідно 34- і 37-літні. У партії існував поділ за віком і за ідеологією. Будзиновсь-

кий, Бачинський та ін. виступали як соціалісти-марксисты й українські державники, а "старші" – як соціальні радикали: Павлик, Франко та ін.

Установчий з'їзд відбувся в суботу і неділю 4-5 жовтня 1890 р. в помешканні Михайла Павлика у Львові. Прибуло зо три десятки учасників. Програма партії приписувала стояти на позитивізмі (світоглядно), науковому соціалізмі (соціально-економічна політика), реалізмі (художня творчість) [5]. Ідеологічно спиралася на етичний соціалізм і постулат усеукраїнської єдності (соборності). Органом цієї партії був журнал «Народ», а гімном – пісня на слова І. Франка «Як то вітер шумно грає» [4, с. 47].

Це політична партія європейського зразка – з докладною програмою, структурою, членством, що опонувала чинному уряду. У 1890-1895 рр. радикали-державники (Будзиновський, Бачинський та ін.) вимагали внесення до партійної програми постулатів про українську самостійну державу в далекій перспективі та національно-територіальну автономію східногалицьких українців найближчим часом, а радикали-федералісти (Павлик, Франко) виступали за спільну польсько-українську територіальну автономію усієї (Східної та Західної) Галичини і здобуття соціальних прав.

Четвертий з'їзд Радикальної партії 29 грудня 1895 р. за головування Франка вніс до партійної програми імперативне формулювання Бачинського про повну політичну самостійність русько-українського народу. Невдовзі в рецензії на відому книжку Ю. Бачинського «Україна irredenta» І. Франко прихильно зустрів обґрунтовану в ній ідею української самостійної держави, хоча припускав її появу в складі федеративної Росії.

До речі, про самостійну державу чітко сказано щойно в IV Універсалі Української Центральної Ради в січні 1918 р. А до того представники інтелігенції переважно мислили Україну подрагоманівськи як автономію у складі Росії.

Іван Франко ґрунтовно вивчав теорію і практику соціалізму. У підсумку він викрив соціал-демократію, котра ідею соціальної справедливості застосувала проти національно-визвольного руху. Варто нагадати його найвідоміше кредо: «Я спочатку українець, а потім радикал».

У вересні 1896 р. частина галицьких радикалів ухвалили рішення щодо створення Української соціал-демократичної партії. Заяву з цього приводу підписав і Франко. Спроба заснувати тоді таку партію закінчилася невдачею. Її утворено у вересні 1899 р., але вже без нього.

Іван Франко прихилився до національного демократизму. На дев'ятому з'їзді Радикальної партії 17-18 грудня 1899 р. він висловився за створення нової політичної сили разом із народовцями, котра б об'єднала інтелігенцію та заможних селян. На тому його членство в Радикальній партії завершилося.

Адже 26 грудня 1899 р. на зібранні (151 учасник) у Львові засновано Українську національно-демократичну партію (голова Юліян Романчук), а до її президії ввійшли також Михайло Грушевський та Іван Франко [3, с. 224].

Остаточною метою нова партія проголосила здобуття культурної, економічної та політичної самостійності всього українського народу, а найближчою – українську національно-територіальну автономію в складі Австрії (з поділом Галичини на українську і польську частини, а Буковини – на українську і румунську – з окремими адміністраціями і сеймами), розвиток «національної єдності з російськими українцями» (задля перетворення Російської імперії на конституційно-федеративну державу), а також найтісніші взаємини з «угорськими русинами» [6, с. 9]. Як бачимо, проголошувалися соборницькі ідеї та дії.

Отак замість крайнього протистояння між народовцями і радикалами з'явилися правоцентристи. Однак за кілька років Іван Франко зовсім відійшов од партійних справ, зосередившись на творчості. Тому чисто символічною була його участь у грудні 1913 р. в двох з'їздах у Львові: радикалів (21-22 грудня) і національних демократів (25-26 грудня).

Участь у виборчих кампаніях

Галицькі вибори кінця XIX – початку XX ст. служать в історії України взірцем політичної корупції та зловживання владними повноваженнями (адміністративним ресурсом).

Як кандидат від Радикальної партії, Іван Франко тричі балотувався в депутати до австрійського парламенту (Державної

Ради). Першого разу в окрузі Перемишль – Мостиська – Добромиль у жовтні 1895 р. Вдруге – одночасно в двох куріях: селянській (Перемишль – Мостиська – Добромиль) та загальній (Перемишль – Рудки – Комарно – Самбір – Дрогобич) у березні 1897 р. Втретє – у виборчому окрузі Тернопіль – Збараж – Скалат у червні 1898 р.

Щоразу Франкові завдавали поразки з протиправною допомогою адміністративного ресурсу. Блокували його передвиборчі поїздки, позбавляли можливості донести свою програму до виборців, фальшували підрахунок голосів і т. п. Ціна «купленого голосу» коливалася від 25 до 100 золотих ринських. Опонент Івана Франка багатій Павло Тишковський, котрий став депутатом, на підкуп виборців у 1895 р. витратив 10 тис. золотих ринських [4, с. 44].

У березні 1897 р. Франко отримав 320 голосів, опонент – демократ Вітольд Левицький (польського походження) – 506. У червні 1898 р. Іван Франко програв головному лікареві Тернопільського повіту українцеві Омелянові Гладішовському, за якого агітували греко-католицькі священники.

Перед виборами Радикальна партія збирала масові селянські віча. 1895 р. від неї обрали трьох депутатів до Галицького сейму, а 1897-го – двох до австрійського парламенту. Франкові в тих кампаніях не таланило, хоч йому в дискусіях з аграрного і решту соціально-економічних питань не було рівних.

У грудні 1899 р. Іван Франко приєднався до Національно-демократичної партії, а невдовзі рішуче поставив крапку на довголітній політичній кар'єрі. Однак на виборах 1907 р. колишні його соратники – національні демократи – здобули 17 із 27 місць, які припали українцям в австрійському парламенті.

Концепція держави

Іван Франко досконало знав соціалістичні теорії [2, с. 77]. У віці 25 років оприлюднив «Мислі о еволюції в історії людськості» (1881). Через два десятиліття в історико-філософському есе «Що таке поступ» (1903) знов заперечив марксистську «народну державу». Він виявив, що центральна проблема національного і соціального визволення нездійсненна без високого рівня націо-

нальної свідомості. Для нього важило, щоб українська нація посіла гідне місце серед народів світу.

Як політичного мислителя, І. Франка цікавили три ключові проблеми: 1) можлива форма української державності: федерація, територіальна чи національна автономія, політична самостійність; 2) оптимальна форма держави; 3) співвідношення: держава – права і свободи людини.

В есе «Що таке поступ?» він докладно розглянув концепцію соціалістичної держави. Таку пізніше реалізували в СРСР: «Держава опікується чоловіком від коліски до гробової дошки... Вона, знаючи потреби всіх своїх горожан, регулює, кільки й чого треба робити в фабриках, кільки вся суспільність потребує хліба й живності, кільки кождий чоловік має працювати, а кільки спочивати, а кінець кінців може дійти й до того, кільки в ній людей має родитися» [7, с. 53].

Це визначення дорівнює тому, що 1952 р. на політологічному симпозіумі США затвердили щодо тоталітаризму – закрита і непорушна соціокультурна і політична структура, будь-яка дія в межах якої – від виховання дітей до виробництва і розподілу товарів, спрямовується і контролюється державою.

Франко спостеріг суперечності між такою державою та правами і свободами. Викрив її бюрократичну систему – «всевладність керманічів». Соціал-демократичному і комуністичному етатизму він протиставив вільний (але не анархічний) розвиток особистості в суспільстві. Такий підхід нині кваліфікують як права і свободи людини і громадянина.

Насамкінець. Іван Франко – непроминутий взірець інтелектуальної свободи і громадянської відваги. А ці чесноти потрібні сущим в Україні.

Список використаних джерел

1. Лекція Романа Офіцинського «Політична діяльність Івана Франка». Київський національний університет ім. Т. Шевченка. 17 вересня 2020 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=PKfvzK44VCI&t=5s>.

2. Моторнюк І. Іван Франко проти «Енгельсової народної держави». *Тези доповідей XVII, XVIII, XIX Франківських щорічних наукових конференцій*. Львів, 2007. С. 77-82.

3. Нахлік Є. Виражі Франкового духу: Світогляд. Ідеологія. Література. Київ: Наук. думка, 2019. 640 с.

4. Офіцинський Р. Іван Франко в історіографічному трикутнику: інтерпретації, джерела, взаємини. Ужгород: Гражда, 2011. 248 с.

5. Програма Руско-української радикальної партії. 6 жовтня 1890 р. URL: zbruc.eu/node/42575.

6. Програма Національно-демократичного (народного) сторонництва. 26 грудня 1899 р. URL: irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001669.

7. Франко І. Що таке поступ? 1903 р. URL: shron2.chtyvo.org.ua/Franko/Scho_take_postup7.pdf?

УДК 82

Ярослав Олександрович Петік
магістр, старший науковий співробітник,
Музей видатних діячів української культури
Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського
та Михайла Старицького
e-mail: iaroslav.petik@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6127-5943>

БУНТ ПРОТИ БОГА В ПОЕМІ ІВАНА ФРАНКА «СМЕРТЬ КАЇНА»

Анотація. Стаття розглядає мотив бунту в поемі Івана Франка «Смерть Каїна». За гіпотетичним припущенням письменник міг аналізувати у цьому художньому творі власні переживання і відносини з релігією та Богом. Іван Якович розділяв соціалістичні погляди але багато уваги приділяв вивченню Біблії та релігійних сюжетів і часто розмірковував про питання віри. «Смерть Каїна» як поема є на перехресті епічного сюжету та політичних поглядів автора.

Ключові слова: Каїн, Біблія, релігійні сюжети, соціалізм, атеїзм, Іван Франко.

Abstract. The paper views the motive of rebellion in the poem of Ivan Franko "Cain's Death". The hypothesis is that the author could